

вони усвідомили необхідність подальшого вивчення спеціальної методичної літератури для набуття педагогічного досвіду, важливість удосконалення виконавської майстерності.

Впровадження розробленої програми з курсу “Методика викладання гри на музичних інструментах” дозволило зробити висновок про перспективність проведення поглибленої методичної підготовки студентів, що розширює сферу їх професійної діяльності і певною мірою відображає існуючу систему диференційованого навчання.

Список використаних джерел

1. Алексеев А.Д. История фортепианного искусства. У 3-х ч. – М. : Музыка, 1988. – Ч.І,ІІ. – 415 с.
2. Андреев А.Л. Компетентносная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа // Педагогика. – 2005. – №4. – С. 19-27.
3. Болотов В.А. Компетентносная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – №10. – С.17-23.
4. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры. – М. : Музыка, – 1982. – 238 с.
5. Теория и методика обучения игры на фортепиано. – М. : Владос, – 2001. – 90 с.
6. Цюлюпа Н.Л. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. “Теорія та методика навчання” / Н.Л. Цюлюпа. – К., 2009. – 20 с.

The article covers the peculiarities of methodical preparation of students in the course “The method of training the play on musical instruments”, determines the ways of formation of knowledge and skills which lead to cognition, purport, and creation of musical images and their adequate reflection by verbal means.

Key words: *methodical competence of music teacher, instrumental and methodical preparation.*

УДК 37;78.07; 314.743

Карась Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються особливості загальної музичної освіти української діаспори ХХ століття: структура і типологія освітніх закладів у різних країнах світу; форми загальної музичної освіти; програмне та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу. Виокремлено постаті провідних музичних педагогів та роль композиторів діаспори у навчально-методичному забезпеченні музично-освітнього процесу, зокрема в створенні пісенників, збірок вокально-хорових та інструментальних творів.

Ключові слова: *загальна музична освіта, освітні заклади, навчально-методичне забезпечення, композитори, діаспора.*

Відновлення єдиного українського освітнього простору актуалізує вивчення процесів, які відбувалися в середовищі українців у зарубіжжі, у тому числі, в галузі музичної освіти. Зважаючи на недостатнє наукове висвітлення проблематики, метою розвідки є виявлення особливостей загальної музичної освіти української діаспори ХХ століття. Для її досягнення необхідно вирішити наступні завдання: встановити структуру і типологію освітніх закладів

українців у різних країнах світу; форми загальної музичної освіти; програмне та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу; виокремити постаті провідних музичних педагогів та роль композиторів діаспори у навчально-методичному забезпеченні музично-освітнього процесу, зокрема в створенні пісенників, збірок вокально-хорових та інструментальних творів.

Структуру освітньо-педагогічної музичної діяльності українців зарубіжжя складає загальна та спеціальна музична освіта [7, с. 642-698]. Загальну музичну освіту можна було здобути в інституціях українознавства: на курсах і в школах (річних, літніх), які діяли при «Рідній школі», при церковних парафіях, у таборах для інтернованих, на освітніх курсах, семінарах хорових диригентів, кафедрах українознавства у вищих навчальних закладах, наукових фундаціях та установах. Структура українознавчих інституцій західної діаспори складалася впродовж ХХ ст. і сьогодні включає: курси та школи українознавства (річні, літні), освітні курси, семінари хорових диригентів, кафедри українознавства у вищих навчальних закладах, наукові фундації та установи.

Однією з найбільш поширених українознавчих інституцій в діаспорі з другої половини ХХ ст. є Курси та Школи українознавства (далі – ШУ), які існували при «Рідних школах», церковних парафіях, в таборах для інтернованих в Польщі (1920–1923), таборах для переміщених осіб (Німеччина, Австрія, Італія) після Другої світової війни. ШУ діють у багатьох країнах поселення українців за кордоном при молодіжних та громадських організаціях, освітніх інституціях. Основним завданням курсів та шкіл українознавства було дати молоді знання з української мови, історії, географії та мистецтва, в т. ч. музичного. Українські школи насамперед засновувалися при церквах, а вчителями парафіяльних шкіл були дяки. Перша з них появилася в 1893 р. у Шенандоа, Пенсільванія (США). Колишній учитель Пилип Бак, який прибув до Буенос-Айреса (Аргентина) з Києва в 1909 р., відкрив у Бельграно першу українську школу, де в 1910 р. було 30 учнів. Тоді ж ним було створено перший український дитячий хор. Партитури творів, на прохання П. Бака, прислав Микола Лисенко, а збірник 300 українських найкращих пісень – Є. Х. Чикаленко [12, с. 216]. Вперше про українську школу в м. Апостолес і колонії Азара згадується у звітах за 1922 р. У 1928 р. відомий місіонер в Аргентині о. Вапрович учителями у новоствореній «Рідній школі» в м. Апостолес призначив церковних дяків І. Сітарського, Д. Виноградника та С. Наумлюка, які навчали дітей писати, читати, співати українських пісень [15, с. 183]. Програма парафіяльних українських шкіл в Аргентині, яка мала національно-релігійний характер, передбачала вивчення церковного співу та народних пісень [15, с. 185]. У другій половині ХХ ст. паралельно з ними розвивалися також офіційні приватні школи, які працювали за загальноосвітніми аргентинськими програмами, а також включали вивчення української мови, історії України, української церкви та культури. Найчастіше їх утримували сестри Василіянки. Директор школи в м. Апостолес с. Сесілія Кібіш у 1960 р. створила український хор, з яким виступала у всіх колоніях та містечках провінції Місіонес, на місцевому радіо. Одночасно о. В. Ковалик зорганізував при церкві приватну школу св. Йосафата для хлопчиків, де навчалися українські діти не тільки з Місіонес, а й сусіднього Парагваю. Серед обов'язкових предметів у школі були: українська мова, історія України та української церкви, українська культура – пісні, обряди, танці. Програма літніх курсів українознавства, які існують в Аргентині від 1983 р. завдяки старанням єпископа А. Сапеляка, теж включала вивчення українських пісень – дві години щоденно [15, с. 187].

Найбільшою українською школою у США, яка була відкрита ще 1936 р., була школа при кафедрі св. о. Миколая у Чикаго. В ній навчалася близько тисячі учнів [19, с. 82]. Мистецькі програми, присвячені сотим роковинам смерті Т. Шевченка (1961), демонстрували вихованці ШУ при парафіях св. Володимира, св. Софії, св. о. Миколая в Чикаго. Це – дитячі хори, учнівський симфонічний оркестр, духовий оркестр та солісти [22, с. 18-19, 21-22, 25]. Мережа україномовних шкіл існувала в Іллінойсі. ШУ та товариство «Рідна школа» у Детройті (США) влаштовують мистецькі програми, складовими частинами яких є вокальна та інструментальна

музика у виконанні відомих діячів музичної культури та початківців [18, с. 177]. В ШУ в Дірборні (передмістя Детройта) в 1935–1937 рр. діти навчалися співу та музики, грали в малому шкільному оркестрі. Працюючи в школі св. Йосафата у Клівленді впродовж 20 років (1951–1972), Євген Садовський керує шкільними хором та оркестром, готує концерти, участь у яких одночасно брало понад 200 дітей, пише для них дитячу оперу «Ведмежа порада» (1968), здійснює постановки дитячих опер «Коза-Дереза» М. Лисенка, «Лісова царівна» В. Овчаренка (1969), «Червона шапочка» В. Безкоровайного (1970). Сестри чину св. Василя Великого, які прибули до США у 1911 році, виконували велику працю у розбудові сітки мережі парафіяльних шкіл, починаючи з 1930-х років. Значна увага в них приділялася музичній освіті дітей та молоді. Для координації діяльності українських шкіл у США у 1953 р. була створена Шкільна рада при Українському конгресовому комітеті Америки, яка складала програми навчання, видавала підручники.

Вагомий внесок у розвиток «Рідної школи» у Канаді зробила Українська греко-католицька церква та особливо сестри служебниці, які вели такі школи у Мондері, Вінніпегу вже в 1905 р. [9, с. 61]. Серед перших педагогів у Вінніпегу – сестра Атанасія, яка, окрім інших предметів, вела уроки співу. Вона поставила першу дитячу театральну виставу «Запродання Йосифа до Єгипту» [3, с. 67]. У школах неодмінно були уроки співу, результати яких виносились на загальні концерти, що, як вважає один з піонерів-педагогів Михайло Кумка, спричиняло «з'єднання дітей для Рідної Школи» [9, с. 65]. Він також відзначає потребу тодішньої української спільноти у вчителях-фахівцях: «Учитель, що вміє співати, має добрий голос, уміє провадити хор, як диригент, або уміє провадити оркестр, може знайти в Канаді заняття при кожному товаристві, яке хоче розвиватися і притягати до себе старших і молодіж» [9, с. 66]. Такий спеціаліст одержував найвищу платню. Ювілейний збірник з нагоди 50-річчя згромадження сестер служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії у Канаді містить відомості та світлина про музичне виховання дітей: дитячі хори, гру на музичних інструментах, концертну та театральну діяльність [23]. Часто священики очолювали такі школи, викладали, в тому числі музику і співи, вели мистецькі гуртки. Наприклад, у Нью-Вестмінстері таку школу вів о. Б. Ганушевський [1, с. 11-14] – організатор «Пласту» та мистецького життя в таборах ДП у Міттенвальді та Регенсбурзі. Саме під впливом спілкування з музичною родиною священика і слухання українських пісень І. Боднарчук наголошує: «Нашим завданням буде популяризувати ці пісні і тут між нашими дітьми – на нерідній землі, де так потрібні нашим дітям оці відживлюючі, цілющі соки» [1, с. 14]. Система «Рідних шкіл» під опікою Українського національного об'єднання, Товариства «Просвіта», церкви під загальною координацією Конгресу українців Канади (КУК) була широко розвинена в Канаді після скасування двомовних шкіл. У 1949 р. постає Об'єднання українських педагогів Канади, виходить журнал «Український Вчитель в Канаді». Зусиллями педагога Василя Луціва більше сорока років у Торонто випускається журнал «Життя і школа» [17, с. 36]. На 9-му Конгресі КУК (1968) було створено Національний центр Української шкільної ради, а в 1971-му – Краєвий Центр Українських шкільних рад. На січень 1971 р. тут діяло 142 українські «Рідні школи», в яких навчалось 8 558 учнів [2, с. 71]. Шкільний інспектор, диригент Іван Боднарчук залишив книгу репортажів обстеження їх в 1970-ті рр., де є світлина дитячих шкільних музичних колективів (хорів, ансамблів бандуристів), концертів, прізвища вчителів музики, диригентів [1]. Метою поїздки були: координація праці, уніфікація програм і підручників, проведення статистичних замірів. Одна із вчителів передає атмосферу діяльності в українському шкільництві зарубіжжя: «Рідна школа – це клаптик моєї України. Я тут виговорюся, поспіваю, а то й нищечком поплачу. [...] Але є в мене оці діти – мої внучата – клаптик моєї батьківщини! А яке велике вдоволення від самопочуття, що ти здатна ще робити корисну роботу, помагати дітям і тим прислужитися справі мого народу» [1, с. 8]. Внаслідок довголітньої праці українських шкіл Торонто, зокрема Свято-Миколаївської «Рідної Школи» та Курсів українознавства в 1965 р. засновано дівочий хор «Веснівка», який належить до кращих мистецьких колективів Канади та й усїєї діаспори. Діючи більше сорока років, хор

під керівництвом К. Зорич-Кондрацької освоїв великий різножанровий репертуар, здійснив ряд гастролей різними країнами світу.

Для української студіюючої молоді в Канаді у 1920-х рр. створено два інститути-бурси – Петра Могили в Саскатуні (1916), Михайла Грушевського в Едмонтоні (1918), після війни на сході країни – Інститут св. Володимира в Торонто (1944) [13]. Основним їх завданням була підготовка українських учителів для «Рідних шкіл». В Інституті св. Володимира діяв студентський мішаний хор під керівництвом І. Пасерба, історію музики та співи тут викладав Л. Білошицький, в мистецьких програмах виступали скрипальки сестри Климашко. Інститут проводив літні курси українознавства, де неодмінною складовою був спів.

У Великій Британії ШУ діють як суботні, в них діти вивчають українську мову, історію та культуру. Більшість з них існують при відділах Союзу українців Британії, а їхні вчителі є членами Спільки українських вчителів і виховників. Якщо в 1966 р. діяло 43 ШУ, в яких навчались близько 2500 учнів, та 15 українських садочків, до яких ходили майже 200 дітей, то у 1986 р. ця кількість зменшилась до 13 шкіл та 350 учнів. На початку 1990-х рр. тенденція змінилась на краще, і в 1990 р. вже було 16 шкіл та 450 учнів [8, с. 54]. При кінці 1990-х у Великобританії діяло 13 ШУ, в яких 74 вчителі навчали 443 учні [14, с. 55]. У ШУ ім. Лесі Українки в Ноттінгемі в 1973 р. навчалося 136 учнів, співи викладав відомий диригент О. Пицко [4, с. 149]. Лекції з українознавства читалися з 1972 р. в українському інтернаті у Мюнхені (Німеччина), який був шкільною установою особливого характеру [10].

Музичній освіті приділялася увага в гімназіях міжвоєнної Чехо-Словаччини. Викладання співу в Українській реформованій реальній гімназії у Ржевницях (1924–1945) входило до навчальної програми. Педагогами музики і співу тут спершу працювали бандуристи-аматори І. Паливода і Т. Пасічник, згодом фаховий викладач вокалу Ніна Дяченко-Гордаш [11, с. 185]. Найтриваліший час (1929–1936) спів у гімназії викладав випускник музично-педагогічного відділу Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова (Прага) Антон Яковенко. Організовані ним хор та струнний ансамбль досягли значних успіхів і засвідчували можливість оволодіння учнями навичок гри на інструментах та ансамблевого музикування. Від 1937 р. тут працювала диригент П. Щуровська-Россіневич.

Значною була мережа українських шкіл у повоєнній Східній Словаччині, як складовій частині Чехословаччини. У 1980-х роках тут була 21 школа з українською мовою навчання, навчальний план якої передбачав вивчення предмета «музичне виховання і спів» у 1–7 класах (1 год. на тиждень) [21, с. 14, 17]. У гімназії з українською мовою навчання у Пряшеві предмет «музичне виховання» (дворічний курс) належав до необов'язкових.

Отже, *основною формою* дитячої музичної освіти в інституціях українознавства була участь дітей в мистецьких колективах (хорах, ансамблях, оркестрах). Важливими складниками мистецьких програм цих інституцій є вокальна та інструментальна музика, хореографія: учні готували концертні програми, здійснювали постановки дитячих опер та ін. Відзначаючи соті роковини смерті Т. Шевченка (1961), ШУ Чикаго (США) представляли різноманітні види дитячих музичних колективів, які виконували твори на слова Кобзаря. Перед учнями ШУ в Детройті (США) в 1970 р. виступали відомі виконавці та мистецькі колективи [16, с. 177].

Щодо *методичного забезпечення* загального музично-освітнього процесу, то тут можна говорити тільки про окремі приклади цілеспрямованої діяльності. Так, для українських шкіл у Східній Словаччині у повоєнний час створювалися підручники з музичного виховання та методичні посібники. Один із перших таких збірників ілюструє короткий період русифікації українського населення краю. Підготовлений російською мовою О. Любимовим, він містив декілька українських народних пісень, решту склали російські народні пісні та пісні радянських композиторів [34]. Одними з перших українських підручників були збірники пісень для учнів 1–6 класу загальноосвітньої школи під упорядкуванням Л. Коленко [32]. Вони були укладені в основному із українських народних пісень та фольклору русинів-українців Східної Словаччини. Щоправда, не обійшлося без ідеологічного впливу, особливо у другому

виданні, і серед творів було вміщено пісні про Леніна, піонерів тощо. У 70-80-х роках плідно працювали над укладанням підручників з музичного виховання для учнів основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови [25] та методичними посібниками для вчителів [26] подружжя Павло та Олена Васи́лі з Пряшева. Аналіз цієї літератури показує, що вони готувалися за зразком і принципами аналогічної продукції радянської школи того часу. Відмінністю було вивчення словацьких та чеських народних пісень та фольклору русинів-українців краю, відомостей про словацьких та чеських композиторів. До числа останніх належить збірник, випущений у 1991 р. [29] В ряду посібників стоїть збірник пісень для дитячих хорів, упорядкований Юрієм Цимборою [31].

Активну роль у методичному забезпеченні музично-освітнього процесу відігравали українські композитори діаспори, плідно працюючи над поповненням дитячого репертуару [6]. Вони часто укладали співаники, збірники пісень для рідних і цілоденних шкіл та курсів українознавства. Продовжуючи традицію шкільних співаників та збірників В. Матюка, С. Воробкевича, Д. Січинського, С. Людкевича, Ф. Колесси, М. Леонтовича, К. Стеценка та інших, співаники для молоді в еміграції укладалися на основі народно-пісенної творчості та спадщини українських композиторів, в тому числі і діаспори.

Одним з перших у діаспорі музику для дітей писав Євсей Мандичевський з Відня. Його перу належить велика кількість канонів, легких і доступних для сприймання, які залюбки виконуються дітьми як у загальноосвітніх, так і музичних школах. Вони публікуються в багатьох методичних збірниках Росії, України, рукописи окремих з них зберігаються у фондах наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича [24, с. 246-247]. Композитор написав також 11 творів на слова українських поетів для шкільного хору.

«Співаник для українських шкіл в Америці», виданий Євгеном Якубовичем (Філадельфія, 1918), був першим у США та на американському континенті [35]. Як зауважив у передмові упорядник, який працював учителем, «наука співу у тутешніх школах є один із найголовніших предметів» [35, с. 1], вона облагороджує душу і серце дитини, підтримує звичаї народу, допомагає опануванню рідної мови. Матеріалом для підручника слугували краєві шкільні видання, а також видання «Станиславівського Бояна». Він складався із чотирьох розділів: 1) одноголосі (55); 2) двоголосі (36); 3) триголосі (28 – більшість в обр. Ф. Колесси) пісні, а четверта, написана Є. Якубовичем, являла собою коротку теорію музики. Окремі твори подані у супроводі фортепіано, більшість із 120-ти пісень подані без супроводу. Представлені у збірнику різноманітні жанри української народної та духовної пісні, авторські твори композиторів В. Матюка, Н. Вахнянина, С. Воробкевича, М. Лисенка, Ф. Колесси, О. Нижанківського.

Михайло Гайворонський, який розпочав процес творення дитячого репертуару ще на батьківщині, продовжував його у США [27]. Його «Збірник українських народних пісень для молоді» (1946) складається із трьох розділів. До першого увійшов «Співаник», виданий у Львові (1922), та серія одно-, дво-, триголосих пісень, створених протягом 1917–1945 років, в т. ч. в еміграції. Другий розділ містить твори до важливих українських свят (Шевченкового, Матері, Утворення ЗУНР, Державності (22 січня) та ілюстрації пір року, календарно-обрядовий фольклор. Більшість пісень написані для виконання а саррелла, інша – у супроводі фортепіано. Третя частина – це українські мелодії для скрипково-мандолінового оркестру та методичні рекомендації стосовно їх виконання, що було новим у виданнях подібного роду [20]. Автором більшості творів, вміщених у збірнику, є М. Гайворонський. Масштаби, зміст і зовнішнє оформлення (Е. Козака) збірника зробили його одним із найпоказовіших українських видань такого роду.

Дбаючи про репертуар для української молоді, Андрій Гнатишин (Австрія) видає збірку пісень на слова Т. Шевченка для триголосого хору у супроводі фортепіано [28]. Співаник для молоді, виданий у Мюнхені під упорядкуванням Степана Спеха (1963), мав на меті дати новий матеріал для розвитку вокально-хорових навичок та виховання національної свідомості [30].

Більшість творів написана в еміграції (автори О. Бобикевич, С. Спех, А. Гнатишин, І. Недільський, І. Білогруд), інші – з рідної України (народні пісні, твори М. Лисенка, Ф. Колесси). Хоча серед творів є одно та двоголосі, проте переважає триголосся (однорідне та мішане) та мішане чотириголосся. Фактура творів – гомофонно-гармонічна, хоча є твори поліфонічні, з солістами. Збірник пісень для рідних і цілоденних шкіл і курсів українознавства в Канаді за «Програмою» 1977 року [33] засвідчує науковий підхід музичної комісії Крайової Централі Української Шкільної Ради до його укладання. Задум комісії – «поширити серед молоді рідну пісню і зробити її цим виданням більш доступною» [33, с. 3]. Взявши за основу принципи побудови збірника М. Гайворонського, а також використавши частину творів з нього, упорядники розподілили пісенно-хоровий репертуар по класах (від першого по шостий) за принципом – від простого до складного (від одноголосся до мішаного чотириголосся). В кожному класі передбачено твори патріотичні (до свят – Листопадового та державності), духовні (колядки, щедрівки, великодні), тематичні (до роковин Т. Шевченка, Дня Матері, закінчення шкільного року та інших принагідних імпрез). Серед авторів – М. Вербицький, М. Лисенко, С. Воробкевич, О. Нижанківський, Ф. Колесса, А. Вахнянин, К. Стеценко, Я. Ярославенко, композитори діаспори – О. Кошиць, М. Гайворонський, А. Гнатишин, Л. Лепкий, М. Фоменко, В. Безкоровайний, І. Недільський, М. Кравців-Барабаш, С. Спех, О. Бобикевич, о. Б. Ганушевський, Р. Купчинський, В. Витвицький. Більшість пісень написані для виконання а саррелла, інша – у супроводі фортепіано. Заходом Ліги українських католицьких жінок при катедрі св. Йосафата в 1972 р. в Едмонтоні (Канада) було видано співаник «Сонечко» композитора С. Яременка, призначений для музичного виховання дітей в садочках, рідних школах, українських молодіжних організаціях. До книги ввійшло 15 пісень із супроводом фортепіано. Як відзначає М. Дитиняк, всі вони легкі для дитячого сприйняття і виконання, мелодійні, проте супровід вимагає технічно підготовленого піаніста [5, с. 266]. Отже, митці діаспори не випускали з поля зору питань музично-естетичного виховання молоді засобами народно-пісенної та композиторської вокально-хорової творчості. З цією метою писали різноманітні композиції, укладали навчально-методичні посібники, збірники, які не втратили своєї актуальності і для материкової України.

Огляд загальної музичної освіти діаспори ХХ ст. засвідчує збереження і розвиток традицій музичної освіти України, пошук шляхів розвитку її в умовах еміграції з метою збереження національної ідентичності українців. Здобутком діаспори є видання ряду посібників та збірників національних за змістом, які з успіхом варто використовувати у сучасному навчально-виховному процесі української школи.

Список використаних джерел

1. Боднарчук І. До рідних причалів : репортажі з обстеження шкіл у Канаді / Іван Боднарчук. – Торонто, 1979. – 256 с.
2. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / М. Боровик. – Монреаль – Оттава – Канада, 1991. – 485 с.
3. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді / М. Боровик. – Мюнхен : УВУ, 1977. – 344 с.
4. В молитві і пісні з Остапом Пицком [автор-упоряд. М. Пінковська]. – К. : Vona mente, 2005. – 191 с.
5. Дитиняк М. Композиторська творчість Сергія Яременка / М. Дитиняк // Західноканадський збірник [упор. Я. Славутич]. – Едмонтон : Канад. НТШ, 1975. – Ч.2. – С. 264–271.
6. Карась Г. Актуалізація музично-педагогічної хорової спадщини українського зарубіжжя в сучасному освітньому процесі України / Ганна Карась // Наукові збірники Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Вип. 22. «Музикознавчі студії –2010» : зб. наук. статей. 2010. – Львів : «Сполом», 2010. – С. 185–194.

7. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття : [монографія] / Г. Карась. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. – 1164 с.
8. Кравець Р. Українці у Великобританії / Р. Кравець // Українська діаспора. – К. – Чикаго, 1994. – Ч. 5. – С. 45–57.
9. Кумка М. Українські школи в Канаді / М. Кумка // Українське шкільництво на Буковині, в Галичині, на Закарпатті та в Канаді. – Прага : [Праці Укр. Пед. Т-ва в Празі.Т.1.], 1932. – С. 60–71.
10. Леник В. Вчора, сьогодні, завтра: до історії Українського Інтернату в Мюнхені / Володимир Леник. – Мюнхен : «Логос», 1990. – 167 с.
11. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч.1. Вид. 2-ге, репринтне [відп. ред. О. Купчинський] / С. Наріжний. – Львів–Кент–Острогож, 2008. – 372 с.
12. Онацький Є. Українці в Південній Америці / Євген Онацький // Українці у Вільному світі : ювілейна книга Українського Народного Союзу (1894–1954) [зред. Л. Мишуга й А. Драган]. – Jersey City, N J: Видання Укр. Нар. Союзу [Б. р.]. – С. 215–232.
13. Перед брамою. Нарис історії Інституту Св. Володимира в Торонто з нагоди його 25-річчя та у рік відкриття його нового будинку / [опрацювала Н. Л. Когуська]. – Торонто ; Вінніпег, 1969. – 127 с.
14. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії / Юрій Покальчук. – Львів : Кальварія, 1999. – 144 с.
15. Сапеляк О. Українська спільнота в Аргентині : історико-етнологічний аспект / Оксана Сапеляк. – Львів : «Червона Калина», 2008. – 144 с.
16. Сливинський О. Товариство «Рідна Школа» та його українознавче шкільництво» / О. Сливинський // Українці в Детройті і в Мічігані. Відзначення тисячоліття Хрищення України. – Детройт : Детройтський метрополітальний комітет Українського тисячоліття, 1988. – С. 175–180.
17. [Б. п.] Українознавче шкільництво за межами України // Золоті ворота. – Київ, 1993. – № 3. – С. 34–41.
18. Українці в Детройті і в Мічігані. Відзначення тисячоліття Хрищення України. – Детройт : Детройтський метрополітальний комітет Українського тисячоліття, 1988. – 766 с.
19. Українці в Чикаго й Ілліной. В тисячоліття Хрищення України : зб.-довідник [ред. і упоряд. Д. Маркусь]. – Чикаго, 1989. – 395 с.
20. Філоненко Л. Невідомі музично-педагогічні праці Михайла Гайворонського / Людомир Філоненко // Народна творчість та етнографія. – 1993. – №3. – С. 28–32.
21. Фодор З. Шкільництво національностей у Словацькій Соціалістичній Республіці / З. Фодор. – Пряшів : Укр. відділення Братіславського Словацького пед. вид-ва, 1988. – 37 с.
22. Чикаго – Шевченкові : пропам'ятна книга в соті роковини смерті. 1861–1961 [ред. М. Семчишин]. – Чикаго : Укр.-Американська видав. спілка в Чикаго, 1961. – 87 с.
23. Ювілейні спомини: 1902–1952 : в п'ятдесятя річчя Провінції Христа Царя згромадження сестер служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії = Jubilee Memoir. – Торонто: [б. в.], 1952. – 160 с.
24. Яцків О. Євсей Мандичевський – музикознавець, композитор, педагог / Орест Яцків // Musica Galiciana. Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowsko-książęcej do roku 1945). Tom III / [pod redakcją Leszka Mazepy]. – Rzeszów: Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej, 1999. – С.237–253.

Навчально-методична література

25. Васьиль П. Методичний посібник з музичного виховання для 4 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Павло Васьиль, Андрій Каршко. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. – 92 с.; Васьильова О. Методичний посібник з музичного виховання для 5 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Олена Васьильова, Павло Васьиль. – Bratislava:

- Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980. – 90 с.; Васьільова О. Методичний посібник з музичного виховання для 7 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Олена Васьільова, Павло Васьіль. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1982. – 75 с.
26. Васьільова О. Музичне виховання для 3 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Олена Васьільова, Петро Дзіяк. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. – 92 с.; Васьіль П. Музичне виховання для 4 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Павло Васьіль, Андрій Каршко. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. – 99 с.; Васьіль П. Музичне виховання для 7 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Павло Васьіль, Олена Васьільова. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1982. – 119 с.; Васьільова О. Музичне виховання для 5 класу основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Олена Васьільова, Павло Васьіль. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980. – 123 с.
27. Гайворонський М. Співаник для дітей дошкільного і шкільного віку / Михайло Гайворонський. – Друк. вид. Укр. Пед. т-ва, Львів, 1922. Перевидано: К.: Муз. Україна, 1993. – 127 с. за виданням: Гайворонський М. Збірник українських народних пісень для молоді. – Саскатун, Канада : Вид. Укр. книгарні, 1946. – 143 с.
28. Гнатишин А. Співаймо. Пісні для української молоді у дво і трьох-голосному укладі в супроводі фортепіано. Репертуар на національні релігійні свята / Андрій Гнатишин. – Musicverlag Josef Dörr Wien V, 1974. – 55 с.
29. Дерев'яник А. Збірник пісень для 5-8 класів основної школи з українською мовою навчання та з вивченням української мови / Анна Дерев'яник, Микола Перташовський. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. – 175 с.
30. «Євшан-зілля». Співаник для молоді / нотна графіка і технічне упоряд. С. Спех. – Мюнхен: Накладом Українського Християнського Об'єднання Молоді в Німеччині, 1963. – 92 с.
31. Збірник пісень для дитячих і мішаних хорів / упоряд. Юрій Цимбора. – Пряшів: КСУТ ЧССР, 1978. – 97 с.
32. Збірник пісень для 1–6 класу загальноосвітньої школи. Вид I-е. / упоряд. Л. Коленко. – Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1955. – 103 с.; Збірник пісень для 1–6 класу загальноосвітньої школи. Вид II-е. / упоряд. Л. Коленко. – Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1957. – 104 с.
33. Збірник пісень для рідних і цілоденних шкіл і курсів українознавства за «Програмою» 1977 року. У 100-річчя композитора Станіслава Людкевича / опрацювали: Сестра Ювіналія, ПНДМ, Марія Павлишин, Квітка Зорич-Кондрацька. – Торонто : Вид-во : Музична Комісія КЦУШР, 1979. – 66 с.
34. Любимов А. А. Песни для детского сада, начальной школы и пионеров / А. А. Любимов. – Братислава: Государственное изд-во, 1952. – 176 с.
35. Співанник : для українських шкіл в Америці / впорядкував [з передм.] і теорію написав Євген Якубович. – Філядельфія: Накладом Сиротинця в Філядельфії, Па, 1918. – 135 с.

The article considers peculiarities of general music education of Ukrainian Diaspora of XX century: structure and typology of educational establishments in different countries of the world; forms of general music education; software and educational-methodological support of educational process. There were distinguished the figures of leading music pedagogues and role of diaspora composers in educational-methodological support of music educational process, in particular, creation of songbooks, and collections of vocal-choral and instrumental works.

Key words: *general music education, educational establishments, educational-methodological support, composers, diaspora*